

Київський Університет імені Тараса Шевченка

на правах рукопису

КОНДРАТИШИН Ігор Миронович

**Віршова інтонація в оригіналі
та перекладі
(на матеріалі поезій
Т.Шевченка та їх англомовних
перекладів).**

спеціальність 10.02.19 - теорія мовознавства

Автореферат
дисертації на здобуття вченого
ступеня кандидата філологічних
наук

Київ-1993

Робота виконана на кафедрі
германських мов Київського

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00778922 (Z)

Науковий керівник - кандидат філологічних наук,
доцент П. О. Бех

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук,
професор Р. П. Зорівчак
кандидат філологічних наук,
доцент В. Д. Радчук

Провідна організація - Інститут літератури
ім. Т. Шевченка АН України

Захист відбудеться 11 червня 1993 року о 10 годині
на засіданні спеціалізованої ради Д 068.18.11 при Київському
університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: 252017, Київ, буль-
вар Шевченка 14.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
університету (Київ, вул. Володимирська 58).

Автореферат розісланий "___" травня 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат філологічних наук
доцент

Е. І. Лисенко
Е. І. Лисенко

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

На сьогоднішній день критика віршового перекладу як ніколи потребує всебічного теоретичного оснащення. Чимало аспектів, пов'язаних з оцінюванням художніх перекладів ще досі мало висвітлені. Серед них - проблема віршової інтонації, яка у перекладознавстві перебуває у зародковому стані. І хоч теоретики перекладу вже давно ставлять вимогу відтворення інтонації як одного з найважливіших компонентів вірша /Еткінд 1963, Чуковский 1988, Маршак 1990/, на сторінках перекладознавчих, віршознавчих видань ще доводиться зустрічатися з певною долею скепсису щодо віршової інтонації, можливості її дослідження. Все це пояснюється недостатньою розробленістю теми у самому віршознавстві, відсутністю чіткої методики інтонаційного аналізу, як і відчутними незручностями, з якими неминуче стикається дослідник інтонації вірша. Перед ним постає низка непростих питань. Що таке віршова інтонація? Явище тексту чи вимови? Які її об'єктивні характеристики? Що означає передати інтонацію у перекладі? і т. п.

Дисертація присвячена вивченню віршової інтонації у творах Т. Шевченка та їх перекладах англійською мовою. Англомовна поетична Шевченкіана має значний доробок: майже всі твори перекладені, багато з них мають декілька інтерпретацій. Над донесенням Шевченкового слова до англомовного читача працювало понад 80 перекладачів /Зорівчак 1989/. Частина перекладів отримала аргументовану оцінку у дисертаційному дослідженні О. Жоніра, роботах Г. Майфета, Г. Кочура, М. Коцюбинської, Р. Зорівчак та ін. Багато англомовних версій, однак, взагалі не розглядалися критикою. Не отримали належного висвітлення і окремі проблеми перекладного шевченкознавства. Нерідко пріоритет у дослідженні мали не стиль, поетика творів Т. Шевченка, а елементи, що несуть ідеологічне значення. Аналіз інтонації віршових творів Т. Шевченка дозволяє певною мірою заповнити існуючі прогалини.

Все зазначене вище зумовлює **актуальність** даної роботи.

За **предмет** дослідження взято інтонацію вірша, яка піддається декодуванню на основі його структурно-семантичних особливостей: метру, синтаксису, лексики, звукових повторів. **Об'єктом** аналізу слугували письмові тексти поезії Т. Шевченка та їх англомовні переклади. Для повнішого висвітлення теоретичних положень наводяться німецькі та російські переклади, а також оригінальні твори деяких українських, англійських, російських, польських поетів.

Головна **мета** дисертації полягає у встановленні інтонаційної

організації поетичного твору, тобто у розкритті характеру і ролі виразових чинників, що формують інтонаційний малюнок вірша, системному дослідженні їх функціонування в оригіналі та перекладі, а також у виявленні загальних закономірностей відтворення віршової інтонації при перекладі поезій Т. Шевченка англійською мовою.

Досягнення головної мети пов'язане з вирішенням таких конкретних завдань:

- визначити суть інтонації, її роль у вірші;
- встановити місце інтонації у системі виразових чинників вірша;
- показати характер і роль інтонаційних чинників - метру, синтаксису, лексики, звукових повторів - у творенні інтонаційного малюнку твору, а також їх взаємодію як між собою, так і з синтетичним моментом - інтонаційним образом в оригіналі та перекладі;
- провести чітку різницю між компонентами інтонації як лінгвістичної категорії і чинниками, що характеризують її як стилістичне явище;
- зіставити український та англійський вірші і встановити між ними дивергентні та конвергентні риси;
- з'ясувати роль інтонації при перекладі віршового твору.

Методологічною основою дослідження є тези про єдність змісту і форми, їх взаємоперехід, а також теорія системності художнього твору. У роботі використано комплексну методику інтонаційного аналізу віршового тексту, методи порівняльного аналізу.

Відповідно до характеру аналізованого матеріалу, мети й завдань дослідження на захист виносяться такі **положення**:

1. Інтонація вірша - синтетичний момент у його структурі, двоєдина сутність виразових чинників (метру, синтаксису, лексики, звукових повторів - у їхній взаємодії) і рівнодійної цих чинників - звукового образу з його компонентами (ритмом, мелодією, тривалістю, паузами, темпом, тембром). Вона закладена автором у текст вірша і піддається декодуванню на основі його структурно-семантичних особливостей, які характеризують інтонацію як явище стилю.

2. Передати інтонаційні особливості вірша у перекладі означає не копіювати її звукові характеристики - мелодійний контур, темп, ритм, а віддати структурно-семантичні особливості першотвору - синтаксис, метр, лексику, звукові повтори у співвіднесеності зі звуковим образом. При цьому враховуються особливості як обох

мов, так і систем віршування.

3. При перекладі вірша інтонація (звуксвий образ) як синтетичний момент встановлює ієрархічну співвіднесеність чинників, що найбільше прислужились до її створення. Експресивна сила кожного з них виявляється у взаємодії з іншими виразовими елементами і з інтонацією як цілим. Жоден з чинників - поза контекстом, поза інтонацією - не має раз і назавжди встановленого значення, воно повністю виявляється лише в конкретному інтонаційному середовищі. Адекватне відтворення функції кожного з виразових елементів можливе при умові передачі загальної інтонаційної скерованості віршового твору.

4. Український (зокрема, шевченківський) та англійський вірші поряд з відмінностями мають ряд спільних рис, головними серед яких є мобільність, гнучкість, а також контраст між строгими метричними схемами і природними розмовними ритмами, що дає широкі можливості для пошуку перекладацьких рішень при віддачі інтонації.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона є першим комплексним і системним дослідженням віршової інтонації у перекладознавчому аспекті в позалабораторних умовах. Новим є розуміння інтонації вірша як двоєдиної сутності виразових чинників і їх рівнодіяної - звукового інтонаційного образу. Віршова інтонація розглядається не як суто лінгвістичне поняття, а, передусім, як явище стилю. У роботі уточнено і доповнено чинники виразової структури вірша, що творять його інтонаційний образ. Новизною відзначається і погляд на проблему відтворення віршової інтонації при перекладі. Відповідно до мети дослідження вперше зроблено стислий зіставний аналіз української та англійської метрики.

Теоретичне значення роботи визначається її конкретним внеском у віршознавство і теорію віршового перекладу. Тракткування інтонації вірша як двоєдиної сутності виразових чинників і звукового образу, а також визначення і обґрунтування елементів виразової структури вірша, що творять його інтонаційний малюнок, видається важливим для розробки загальної теорії віршової інтонації і методики інтонаційного аналізу оригіналу та перекладу. Виявлені дивергентні і конвергентні риси української та англійської метрик є внеском у контрастивне віршування. Вимоги передати інтонацію як синтетичне ціле, що передбачає відтворення системи виразових чинників вірша у їх ієрархічній співвіднесеності, є дальшим розвитком теорії системності, цілісності поетичного твору. Запропоно-

вані вирішення проблеми, накреслені шляхи її подальшої „розробки” підтверджують теоретичне значення роботи.

Практична цінність виконаного дослідження впливає з можливості використання його основних положень і висновків у лекційних курсах, практичних, семінарських заняттях з теорії і практики перекладу, контрастивного віршування, стилістики, поетики, української та англійської літератур, при написанні навчальних посібників, курсових і дипломних робіт, а також при випрацюванні рекомендацій для поетів-перекладачів.

Апробація основних положень дисертації здійснювалась на щорічних звітних наукових конференціях викладачів Дрогобицького педінституту (1989-1993 р.р.) на Всесоюзній конференції "Функціональні і семантичні кореляції мовних одиниць" /Київ 1990/, на засіданні кафедри теорії і практики перекладу германських мов Київського університету ім. Тараса Шевченка. Основний зміст дисертації висвітлено у трьох публікаціях.

Мета й завдання дослідження зумовили **структуру** дисертації. Робота складається із Вступу, двох Розділів, Висновків, списку скорочень та списку використаної літератури і цитованих джерел, який містить 3 відділи: I. Науково-критичні джерела (кирилицею - 245, латиницею - 34). II. Літературні джерела. III. Енциклопедично-лексикографічні джерела.

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми, викладаються вихідні дані роботи, формулюється її мета і основні завдання, визначаються об'єкт, предмет і методологічна основа дослідження, обґрунтовується його теоретичне і практичне значення. Відповідно до мети та завдань дослідження формулюються основні положення, які підлягають захистові.

У **Розділі I** викладено суть явища інтонації вірша, характеризуються особливості інтонації поезії Т. Шевченка, висвітлюються проблеми віршової інтонації як перекладознавчої категорії.

Розділ II присвячений аналізу виразових чинників віршових інтонацій у творах Т. Шевченка і їх англомовних перекладах. Тут прослідковуються взаємозв'язки виразових елементів між собою при формуванні інтонаційного малюнку вірша, аналізуються способи передачі інтонаційного образу у перекладах.

У **Висновках** узагальнюються результати проведеного дослідження, формулюються основні висновки, накреслюються перспективи подальших досліджень проблеми віршової інтонації.

Зміст роботи. Віршова інтонація - особливий вид мовленнєвої інтонації. Її специфіка пов'язана з композиційною роллю, яку інтонація виконує у віршовому творі. Якщо у повсякденному мовленні чи наукових виступах вона служить засобом викладення певних ідей, теорій, фактів, то в поезії інтонація причетна не тільки до окремого плану вираження, а й до внутрішнього змісту зображуваних подій чи висловлювань. Ця обставина зумовлює пошук особливих методів дослідження інтонації вірша.

У роботах авторів про віршову інтонацію спостерігається широка палітра поглядів - від визнання її вагомій ролі у творі до заперечення значення інтонації у вірші і фактичне зведення її до чисто декламаційного прийому. Зважаючи на таку поляризацію думок, варто звернутись до суджень самих творців поезії. Спираючись на власні спостереження, митці поетичного слова говорять про настрій як рушійну силу, супутника своєї роботи, наголошуючи при цьому на його музикальному аспекті. "Саме цей "тон", інтонація, - писав М. Бахтін, робить музику (загальний смисл, загальне значення) будь-якого висловлювання" /Волошинов 1930/. В авторській інтонації переплітаються і особистість поета і та дійсність, яку він відображає. Інтонація дає можливість почути його голос, побачити вираз його обличчя, зрозуміти стан його душі в час написання віршових рядків. Якщо стиль - це людина (Ж.-Л. Буффон), то поет - це інтонація. Внутрішня гармонія, внутрішні ритми є те самотутне, що не повторюється у двох поетів. Майстри художнього слова прагнуть використати кожен елемент структури вірша, щоб якомога точніше передати найменші порухи своєї душі. Поетичний твір, вся система його виразових чинників - це, значною мірою, авторська режисура його інтонаційного боку. Поет закладає у текст "мінімум звукових умов" (термін Б. Томашевського) необхідних для його правильної інтерпретації. Отже, текст віршового твору є об'єктивною реальністю для реконструювання читачем автентичних інтонацій автора.

Деякі дослідники, однак, виводять інтонацію за межі вірша /Леонтьев 1967/. При такому підході структура твору і його вимова виступають як дві величини, по суті незалежні одна від одної, при

чому єдиним об'єктивним критерієм інтонації вважається її артикуляційне вираження. Але коли визнати, що поезія живе тільки в усній вимові, то доведеться погодитися, що для двох слухачів, які познайомились з віршем у інтерпретаціях двох виконавців, вірш роздвоїться на два різні твори. Якщо у акті фонативної інтонації може змінюватися від декламатора до декламатора, отримуючи різні інтерпретації, то письмова її фіксація за допомогою елементів структури ("регламентована інтонація", "мінімум звукових умов") не залежить від суб'єктивного фактору. Саме методом реконструкції інтонації вірша на основі його структурно-семантичних особливостей ми і користуємося; досліджуючи інтонацію в поезіях Шевченка та їх англійських перекладах.

Про те, що інтонація потенційно закладена у тексті твору писав на початку цього століття Е. Зіверс /Sievers 1901/, який започаткував вивчення віршової інтонації. Його наступники прагнули зрозуміти механізм реалізації інтонації у вірші і визначали такі інтонаційні чинники, як синтаксис (Б. Ейхенбаум, Б. Томашевський), ритм (П. Бар'є), лексику і стиль (В. Жирмунський). Підсумовуючи найперші дослідження у царині віршової інтонації, відзначимо їх безперечну заслугу вже у самому зверненні до цієї теми. Важливим висновком було те, що інтонація об'єктивно дана у тексті і твориться його виразовими елементами. Водночас, обмеження лише окремими чинниками звукувало масштаб досліджень, не забезпечувало адекватного розуміння ролі інтонації у вірші. Відтак, подальший розвиток проблеми знаходимо у роботах Л. Тимофєєва, В. Огнєва, В. Холшевникова, Б. Гончарова, Н. Чамати. Дослідника віршової інтонації справедливо розуміють її не як супутній елемент форми, а як визначальний фактор, який сприяє об'єднанню окремих частин в ціле /Огнєв 1963/, як рівнодійну всіх смислових і синтаксичних факторів /Федоров 1963/.

Найповнішу схему реалізації інтонації у вірші подає В. Холшевников. На його думку, чинниками інтонації у вірші є: 1) особливості розміру; 2) співвідношення метричного і синтаксичного членування; 3) більша або менша організованість пауз і мелодійного руху; 4) синтаксична структура мовлення; 5) стилістичні особливості словника і фразеології /Холшевников 1972/. Віддаючи належне досліднику за комплексний підхід у вирішенні проблеми, вважаємо за необхідне, все ж, зробити деякі уточнення, що мають принциповий характер. По-перше, виділення "більшої або меншої організованості пауз" як окремого чинника інтонації видається нам

зайвим, оскільки вона впливає зі "співвідношення метричного і синтаксичного членування", тобто є не причиною, а наслідком. По-друге, "мелодійний рух" не може слугувати, поряд з метром, лексикою, синтаксисом, як інтонаційний чинник через те, що він, як компонент інтонації, сам визначається і метром, і синтаксисом, і лексикою. Слід чітко відрізнити компоненти інтонації (ритм, мелодію, темп, тембр, паузи) від її чинників у вірші - метру, синтаксису, лексики. Перші характеризують інтонацію як суто *лінгвістичне* явище, другі - як *стилістичне*. Вважаємо, що таке розмежування є надзвичайно важливим для розуміння суті віршової інтонації. Воно дозволяє уникати методично помилкового трактування лінгвістичних і стилістичних елементів інтонації як явищ одного порядку, і дає можливість побачити, що при декодуванні віршової інтонації стилістичні фактори є первинними, визначальними стосовно лінгвістичних. По-третє, ми переконані, що вплив на інтонацію мають не тільки стилістичні особливості словниці, але й характер взаємовідносин між лексичними одиницями у творі (наприклад, антонімічні відносини, що творять протиставну інтонацію). По-четверте, вважаємо, що у структурі віршового твору є ще один важливий інтонаційний чинник, який залишається поза увагою дослідників. Це - звукові повтори - рима і те, що за традицією називають алітерацією та асонансом.

Таким чином, пропонуємо наступну **схему реалізації (реконструювання) інтонації** у творі, за якою віршова інтонація залежить від: 1) особливостей розміру; 2) характеру синтаксичних одиниць, їхнього співвідношення з метричним поділом вірша; 3) стилістичних прикмет лексичних одиниць і характеру їхніх взаємовідносин між собою; 4) звукових повторів.

Усі ці елементи за своєю природою відносяться до емоційного мовлення. Вони не мають постійного виразового значення і набувають його лише у взаємодії із собою. Велике значення при цьому має смисл вірша, який задає всім чинникам певне мотивування, внаслідок чого однакові виразові чинники з однаковим (або приблизно однаковим) характером взаємодії можуть мати різні або навіть протилежні конотації.

Якщо інтонація є таким важливим фактором організації поетичного мовлення, передумовою виразності поезії, її правильного розуміння читачем, то не менш вагомою повинна бути її роль при перекладі вірша іншою мовою. За таких обставин, коли, як свідчать теоретики і практики віршового перекладу, доводиться вимушено

поступатися багатьма елементами оригіналу, інтонація може виявитися єдиною вірним ключем.

Сучасні теорії віршового перекладу все частіше ставлять вимогу передавати стиль оригіналу. Стиль - це дух твору, авторський голос у вірші, який складається з багатьох елементів. Перекладач не відтворює чинники оригіналу кожен зокрема і не складає їх частинами - передача стилю здійснюється у взаємодії всіх елементів єдиного цілого, тобто у системі. Якщо розглядати віршовий твір не як механічне сполучення елементів, а як систему, як органічне ціле, то виникає потреба пошуку такого синтетичного моменту, у якому б певною мірою відобразився стиль, "дух" твору, його настрій, задум автора. Цим синтетичним цілим, у якому і "сплеск почуттів" і "реалії тексту" є, як стверджують поети, а також перекладачі і перекладаознавці - глибинний тон, інтонація вірша.

Оскільки одним з головних завдань поетичного перекладу є передача емоційної переконливості оригіналу, то тут інтонація стає визначальним чинником для відтворення. Іншими словами, передача інтонаційної будови означає збереження емоційності, без якої вірш інертний.

Важливість інтонації з перекладацького погляду полягає ще й у тому, що вона зумовлена подвійним зв'язком: з одного боку, з ідейно-емоційним змістом, з другого - з його структурою. Поетична інтонація уможливає вирішити протиріччя між змістом та формою при перекладі, допомагаючи поету-перекладачу знайти таку форму, яка була б формою саме цього змісту, яка б додавала до розуміння смислу так, як додає форма до розуміння смислу першотвору. У перекладі важливо, щоб виражена формою оцінка не переходила у зміст у вигляді якоїсь сентенції, морального, політичного чи іншого судження. Оцінка повинна залишатися у ритмі, синтаксичній будові, інших чинниках.

Все сказане дозволяє нам дати своє визначення інтонації вірша. Отже, *віршову інтонацію* ми уявляємо як двоєдину сутність виразових чинників (метра, синтаксису, лексики, звукових повторів у їх взаємодії) і рівнодіяної цих чинників - *звукowego образу* з його компонентами (ритмом, мелодією, тривалістю, паузами, темпом, тембром); як синтетичний момент у структурі вірша, що об'єктивно закладений автором у текст твору, служить для передачі певних емоцій і відображає поетичний зміст. Схематично це виглядає так:

Метр, синтаксис, лексика, звукові повтори є тими чинниками за допомогою яких автор закладає у текст "мінімум звукових умов". Звуковий образ, що виникає на основі інтонаційних чинників є гарантом цілісності поетичного мовлення, його експресивності.

Таке розуміння віршової інтонації дозволяє подолати традиційну незручність, яку відчували дослідники, визначаючи інтонацію або лише як звукове явище (і тоді текст поетичного твору як об'єктивна реальність відкидався взагалі), або як один з елементів структури вірша (але незрозуміло було, яким чином вона туди входить і яка її природа).

Щодо самого терміну "інтонація", то ми свідомі його умовності і неповноти. Термін "мелодика", який часто вживають як синонімом інтонації, є поняттям набагато вужчим. Вважаємо, що "інтонація" і "мелодика" це є синонімами хоча б вже через те, що на рівні лінгвістики мелодія - один із компонентів інтонації і не вичерпує її навіть у перцептивному плані. Термін "інтонація" міг би бути доповненим (а не заміненім, як це пропонує А. Федоров) такими назвами, як "рух вірша", "ритмо-синтаксична домінанта", "зміна емоційних забарвлень". Але оскільки жодна з них не "покриває" суті явища, а термін "віршова інтонація" вже увійшов у науковий обіг, вважаємо за можливе користуватися цією назвою (вживаючи термін "фразування" стосовно реальні декламації, Б. Томашевський, наприклад, пропонував зберегти за терміном "інтонація" тільки те, що належить тексту, незалежно від декламації).

Вимога передати інтонацію не означає копіювати її акустичні характеристики. Предметом відтворення стають структурно-семантичні особливості тексту - метр, синтаксис, ритм, звукопис, лексика. Звуковий інтонаційний образ (за яким стоять почуття, емоц.), що склався у свідомості тлумача, є тим "камертоном", до якого він підшукує, настроює віршові елементи перекладу, після чо-

го важливим стає не стільки сам чинник, скільки його функція. Віршова інтонація (звуковий образ) встановлює ієрархію виразових елементів в оригіналі і перекладі, тобто кожен раз "вирішує", які з чинників найбільше вплинули на її структуру.

Віршова інтонація перебуває у тісному зв'язку з іншими елементами системи, які не беруть безпосередньої участі у її творенні. На ній, немов на нервовій кінцівці організму, позначаються усі зміни, уся взаємодія виразових чинників. Організація вірша, врешті-решт, підпорядковується одному завданню - розкриттю зображуваних у ньому характерів, образів, які реалізуються в конкретних вчинках, переживаннях, станах. Стан характеру (персонажа чи оповідача) визначають тип його мовлення, міру його експресивності. Експресивність, у свою чергу, зумовлює її інтонаційну організацію. Інтонація ж реалізується у цілому комплексі виразових чинників.

* * *

Відтворення інтонації у перекладі немислиме без врахування ритму - одного з найважливіших інтонаційних чинників. Віршовий ритм є не що інше, як своєрідна форма організації мовленнєвої інтонації /Тимофєєв 1958/. Саме завдяки віршовому ритму можемо говорити про особливу віршову інтонацію, оскільки вона не зустрічається ніде, крім вірша. Зв'язок ритму з інтонацією у поетичному творі настільки тісний, що деякі дослідники /Огнєв 1963, Кожинів 1970/ вважають за можливе ототожнювати їх. Віддаючи належне ритму як одному з найважливіших засобів "запису" інтонації у тексті вірша, вважаємо все ж, що не можна ставити знак рівності між інтонацією і ритмом. Це означало б ігнорувати роль синтаксису, лексики, звукових повторів у формуванні інтонаційного малюнку вірша.

Саме на ритміку, на незвичність розмірів Шевченкових віршів припадає найбільше нарікань перекладачів, особливо, коли йдеться про переклад поезій, написаних 14-складовим віршем ("коломиїкою") - розміром з надзвичайно широким інтонаційним діапазоном.

У роботах дослідників нема одностайності щодо способів передачі 14-складника у перекладах. Одні справедливо зауважують, що перекладачі рідко передають його точно /Кочур 1961/, інші закидають тлумачам у надмірній ямбізації Шевченкового вірша і вимагають імітувати "коломиїку" /Доценко 1964/, треті ж, навпаки, вважають, що ритміка перекладів Шевченка, які зберігають особливості метру

поета ще не перестала бути екзотикою /Коптілов 1967/. Але чи є взагалі метр, який би "покривав" "Коломийку"? О. Жомнір вважає таким розміром є англійський баладник. Справді, баладний вірш має глибоку народну основу: це ліро-епічний жанр англо-шотландської народної поезії 14-16 ст. на історичні і побутові теми. Тому за духом "баладник" близький до "коломийки". І формально вони також подібні - однакова довжина рядків та порядок рим. Баладний розмір - приклад акцентного вірша: чотиривірш з чергуванням 4- і 3-наголошених рядків. Т. Шевченко також переробив народнопісенний силлабічний розмір у напрямі тонізації. Тонічний вірш дещо послаблює ритмічну "решітку", переносить ритмоуворюючий акцент зі стопи на слово і синтагму і, тим самим, робить віршове мовлення природнішим, дозволяючи йому майже вкладатися в "розмір" розмови. І все ж, попри всі подібності, навряд чи баладний розмір у всіх випадках буде відповідником 14-складового вірша. Причина у тім, що, як показує аналіз, англійський баладник інтонаційно не такий різноманітний як шевченківський 14-складник. Взагалі, приписувати певному розміру в одній мові його постійний відповідник в іншій - річ вельми ризикована. Це антисистемний підхід, порушення цілісності твору. Звучання вірша, настрої, які він передає, творяться не одним лише ритмом, а взаємодією усіх виразових елементів системи.

У перекладознавстві широкі дискусії розгортаються навколо проблеми т. зв. "еквіметричного перекладу". Дотримання чи недотримання еквіметричності є ще й досі у деяких роботах критерієм вдалого або, навпаки, невдалого перекладу. Але один і той же метр в оригіналі і перекладі аж ніяк не говорить про подібність у звучанні, настрої, емоціях. У свій час В. Брюсов стверджував, що у 4-стопному ямбі число можливих ритмічних комбінацій дорівнює близько тисячі, а, враховуючи другорядні, "багато десятків тисяч" /Брюсов 1924/. Та навіть за набагато меншої кількості можливих ритмічних варіантів очевидним фактом є те, що 4-стопний ямб далеко не однорідний за звучанням, і що у межах одного розміру можна виявити навіть протилежні за тональністю уривки. Зрештою, ніхто ніколи не писав 4-стопним ямбом чи будь-яким іншим розміром. Метр - це канон, ідея, правило, яким вимірюється його найрізноманітніші конкретні прояви. Помилка теорії "еквіметричності", на наш погляд, полягає в тому, що вона намагається знайти ритмічні відповідники без зв'язку з інтонацією. А саме з інтонаційного боку відрізняються двостопні ямб і хорей, тристопні анапест,

амфібрахій, дактиль, як і ритмічні модуляції у рамах цих розмірів.

Для перекладача важливо враховувати прагматичний аспект проблеми. Контрастивний аналіз українського та англійського віршування показує, що в англійській поезії, на відміну від української, двоскладові розміри переважають над трискладовими. Це пояснюється тим, що англійські слова, як правило, дво- або однокладові (у другому випадку двоскладова група утворюється додаванням службового слова, артикля, прийменника). Наголоси (включаючи небентони), таким чином, зустрічаються часто і тому у двоскладових розмірах (ямбі та хорей) вони природньо лягають на всі сильні або майже на всі сильні місця. Користуючись термінологією К. Пайка про види ритму, варто нагадати, що ритм англійського мовлення є таким, де часовою мірою служить акцентна група (stress-timed на відміну від syllable-timed). Ритмічний каркас англійського вірша складають наголошені склади (ненаголошені, практично, не мають суттєвого впливу), і тому незалежно від кількості ненаголошених складів часовий проміжок між ними буде майже однаковий. У трискладових розмірах багато наголошених стоп стають ніби зайвими: вони змушені вписуватися у ті ж часові інтервали між наголосами, що й двоскладові - два ненаголошені склади дактиля чи анапеста "спішать" бути вимовленими за такий же проміжок часу, за який вимовляється один ненаголошений склад ямба чи хорей. В українській мові слова довші за англійські і тому добре вписуються у тридольну схему. Відмінність у мовній фактурі виливається у відмінності "етосів" українських та англійських трискладових метрів. Якщо український читач у переважній більшості випадків відчуває трискладові розміри як сумні, повільні, дещо важкуваті, то для англійського вуха, як твердять знавці, ті ж розміри, навпаки, швидкі, танцювальні і мало придатні для медитацій. /Chatman 1965/. Мова, як ми розуміємо, йде не про конкретні значення метрів, а лише про загальну тенденцію.

Як в англійському, так і українському (шевченківському, зокрема) вірші можлива зміна ритмічного малюнку всередині твору: наприклад, поява хорейчних рядків серед ямбічних. Українські та англійські ритми характеризуються мобільністю, гнучкістю і це дає їм широкі можливості для вільного вираження думки.

Як показує аналіз, труднощі в перекладом поезій Шевченка пов'язані не тільки з 14-складником, а й з 4-стопним ямбом. Навіть переклади російською мовою, де 4-стопний ямб є одним з

найзвичніших розмірів, не відзначаються такою ж природністю і невимушеністю, як оригінал. Одна з головних причин, на наш погляд, полягає в тому, що перекладачі, очевидно, сконцентрували свою увагу на пошуки відповідників 14-складника, 4-стопного ямба інших розмірів без зв'язку з інтонацією. Взаємовідносини між інтонацією і ритмом вирішуються по-своєму в кожному окремому випадку. Але важливо пам'ятати про загальну рису шевченківської ритміки - її змінюваність - яка великою мірою формує інтонаційний узор, рух Шевченкового вірша. Стосовно 4-стопного ямба вона виявляється у сміливих порушеннях "чистоти" ямбічних віршів. У 4-стопному ямбі в обох системах віршування можливі такі порушення метричної схеми: 1) поодинокий пропуск схемного наголосу; 2) поодинокий надсхемний наголос; 3) внутрішньостопна інверсія, тобто поєднання поодинокого надсхемного наголосу на неікті з пропуском схемного наголосу на ікті; 4) міжстопна інверсія тобто комбінація пропуску схемного наголосу на ікті з надсхемним наголосом на наступному ікті; 5) подвійна інверсія, тобто 3-складове поєднання, у якому пропуск схемного наголосу на ікті розташовується між двома надсхемними наголосами. У цих точках дотику і слід шукати вирішення проблем відтворення ритміки Шевченка в англійських перекладах. Одним з проявів таких вимін є ритмічний зсув.

Проаналізувавши ряд перекладів, ми доходимо висновку, що для того, щоб ритмічний зсув став запорукою відтворення інтонації оригіналу необхідне дотримання, принаймні, наступних вимог:

1) треба відтворити функцію ритмічного зсуву; 2) Бажано, щоб ритмічний зсув виділяв ті ж слова, що в оригіналі; 3) потрібно зберегти контраст між ритмічним зсувом і сусідніми метричними рядками.

Для Шевченка характерна не тільки зміна ритмічних малюнків у межах одного метру. Часто в одному і тому ж творі поет декілька разів змінює розмір. Прикладом може слугувати поема "Причина", де метр змінюється декілька разів. Всі ці переходи пов'язані з композиційними і тематичними поворотами, тобто зі змінами в інтонації. Переходи від однієї тональності до іншої тут настільки інтонаційно доцільні і природні, що з перекладацького погляду кращим є врахування як самостійної значимості ямба, 14-складника чи ямфібрахія, так і їх зміни.

Цікаве спостереження стосується взаємовідносин метру і лексики, що неминуче виділяється у інтонації. Аналізуючи переклади В. Кіркконелла і Дж. Віра уривку з "Кавказу", що починається

словами "І вам слава, сині гори..." ми зауважили, що існує певна відповідність між різницею у ритмічних малюнках обох версій і відмінностями у лексиці. Інтонація перекладу В. Кіркконелла, яка формується великою мірою "героїчними куплетами", нагадує скоріше інтонацію античних елегій, написаних гекзаметрами. Відповідна і лексика - висока, книжна. Інтонації перекладу Дж. Віра, витриманого у баладному розмірі, наближається до інтонацій оригіналу: вони живі, динамічні, не перестаючи бути урочистими. Лексика за стилістичним забарвленням також ближча до оригіналу, ніж у В. Кіркконелла: вона більше "заземлена". Пор.:

Т. Шевченко:	В. Кіркконелла:	Дж. Вір:
1. Вам Бог помагає	1. God shall succour you in your battle's throe	1. God helps you in your fight
2. лицарі великі	2. mighty warriors of the sword	2. freedom's knights
3. поборете	3. ye shall overcome the foe	3. you are sure to win

Таким чином, проведений аналіз ролі ритму у творенні інтонаційного образу в поезіях Т. Шевченка та їх перекладах дає підстави стверджувати, що 1) ритм є важливим чинником "запису" інтонації в текст оригіналу і перекладу; 2) у перекладі слід віддати не тільки зміну розміру, а й характер цієї зміни, тобто виходити з інтонаційних відповідностей; 3) вибір перекладачем того чи того метра зумовлюється не наперед визначеним відповідником, а загальною інтонаційною і тематичною спрямованістю вірша. При цьому ритм не сприймається ізольовано - велику роль відіграють й інші виразові елементи, що створюють неповторну ритмічну інтонацію. Це, насамперед, синтаксична будова твору.

Поетичний синтаксис є одним з головних "провідників" інтонації у текст, засобом емоційної виразності вірша. Звідси - важливість врахування синтаксичного фактору при відтворенні інтонації у процесі перекладу. Передати синтаксис оригіналу у всіх його особливостях недоцільно, а у багатьох випадках просто неможливо: кожній мові притаманна власна синтаксична будова. У вірші, однак, майже завжди можна виявити характерну синтаксичну структуру, особливу рису організації поетичного мовлення, яка має вплив

на розгортання віршового тексту і разом з іншими чинниками - ритмом, звукописом, лексикою - характеризує авторську манеру, визначає інтонаційний малюнок твору. Характер висловлювання, його розгорнутість чи, навпаки, стислість або й обірваність, наявність чи відсутність сполучників, розташування слів у фразі, її цілісність або роздрібненість, збіг або незбіг з віршовим рядком - все це у взаємодії з іншими виразовими складниками формує віршову інтонацію.

Між інтонацією і синтаксисом не завжди існує прямий зв'язок, часто він опосередкований. Важливу роль відіграють елементи, які взаємодіють з синтаксисом. Особливо слід наголосити на ритмі, який, власне кажучи, отримує можливість проявити всю свою виразну силу тільки у певній синтаксичній структурі. Яскраве підтвердження цього знаходимо у поезії Т. Шевченка, де синтаксис "заставляє" метричну схему підлаштуватися під неї і, тим самим, викликає часті порушення метру.

Засобами гармонійного упорядкування мелодійності у поезії Шевченка служать такі синтаксичні чинники як повтори (у вигляді анафор, простих повторів, епіфор), синтаксичні паралелізми, симетричні і словесні ходи, мовні скріпи (займенники, прислівники з узагальнюючим значенням), а також інверсія, асиндетон, полісиндетон.

Великим експресивним потенціалом володіють еліптичні речення. Вони отримують особливу емоційну, а, отже, інтонаційну виразність, стають важливим чинником характеристики персонажів, їхнього інтонаційного "обличчя", вказують на ставлення автора до зображуваного. Порівняймо оригінал та переклад:

Казали: вгору не залазь.	They said to her: Don't reach so far.
Так ні, за князя. От і князь!	A prince she'd have. And
От і пишайсь телер, княгинє!	there you are!
/II, 17/	Enjoy your title now, princess!
	/Sh, 194/.

Розпачливі інтонації з нотками легкого роздратування у перекладі віддані доволі точно. Перекладач зуміла знайти для виразних синтаксичних структур перекладу, на яких в основному тримається експресивна інтонація, вдалі функціональні відповідники - розмовні синтаксичні структури з елементарними інверсіями. Пор.: "Так ні, за князя. От і князь!": "A prince she'd have. And there you are!" Результатом еліпсу в оригіналі є тональне підвищення і

виділення словосполучення "за князя". У перекладі такий ефект досягається за допомогою інверсії.

Стилістична функція порядку слів виявляється у тому, що член речення, поставлений на незвичне для нього місце, набуває додаткового смислового й експресивного навантаження. Перекладачеві також важливо пам'ятати, що у вірші крім порядку слів стилістичного та емоційного значення набуває ще й місце слова у віршовому рядку. У поетичному мовленні існує своя система інтонаційно сильних позицій - в кінці рядка, піввірша. В уривку зі вступу до балади "Причинна" інверсія у першому і третьому віршах ("Реве та стогне Дніпр широкий", "Додолю верби гне високі") виконує декілька функцій. По-перше, зворотне словорозташування поряд з іншими чинниками творить інтонацію декламативного типу, оберігає від проникнення розмовних тонів. По-друге, тут проходить взаємодія синтаксису і ритму. Словосполучення з інверсією "Дніпр широкий" є рівнодією двох протилежних тенденцій: останнє слово ("широкий") прагне виділитися завдяки тому, що воно знаходиться у сильній позиції (кінець вірша), а перше ("Дніпр") - завдяки тому, що воно виступає як сильнаоголошений компонент виразу. Через це обидва слова виділяються, стають інтонаційно самостійними і помітними (особливо друге). Подібне має місце і у іншому інверсованому виразі. Отже, інтонаційно найбільш виділені слова ("широкий", "високі") передають масштабність, величність картини грозової ночі. Добре, коли перекладач бачить і чує, які слова в оригіналі перебувають на сильних позиціях і знаходить їм таке ж сильне місце і у перекладі.

В англомовній поезії питома вага інверсованих словосполучень в нижча, ніж в українській. Порівняно найчастіше вживаним типом інверсії в англійській поезії (якого, до речі, англійська граматики не допускає у розмовному мовленні) є комбінація "іменник + постпозитивний прикметник". Зустрічаються вони, здебільшого, у віршах декламативного та наспівного типів. Насиченість вірша інверсіями сприймається англомовним читачем як виразний художній прийом, як прикмета стилю автора. Однак, жоден з англомовних перекладачів не скористався інверсією. Дж. Вір: "The mighty Dnieper roars and bellows." В. Кіркконнелл: "The mighty Dnieper roars and groans." Т. Маршалл: "The broad Dnieper is roaring and roaring." І все ж, перший вірш у їхніх інтерпретаціях звучить достатньо урочисто і величаво. Епітети "mighty", "broad" отримали не менш важливе місце в англійських варіантах, ніж інверсоване

"широкий" - на кожного з них припадає перший наголошений склад віршового рядка. І Железна взагалі не відтворила епітета "широкий" і цим суттєво послабила художнє враження від перекладу: "The Dnieper wept and moaned, a piercing". Цікаве вирішення пропонує німецький перекладач А. Курелла: смислове та інтонаційне виділення слова "широкий" не пройшло повз увагу тлумача і такого ж стилістичного ефекту він досягає за допомогою відокремленого постпозитивного означення "der breite": Der Dnepr stöhnt und brüllt, der breite. Інверсія, відокремлення, а також положення наприкінці рядка роблять слово "der breite" чи не найголовнішим у віршовому рядку, виділяють його інтонаційно і якнайбільше підкреслюють ідею широкості Дніпра, що є символом народної сили.

Інтонаційний малюнок вірша, його неповторність і своєрідність - на цьому слід особливо наголосити - великою мірою визначається не просто синтаксисом і не лише факторами, притаманними віршу, а взаємодією синтаксичних і віршових чинників. Розмаїття звучань віршів залежить не від тисяч чи сотень теоретично можливих варіантів віршового розміру, а від інтонаційної своєрідності рядків, яка формується сукупністю виразових чинників. Віршовий рядок не є замкнутою одиницею, він взаємодіє з іншими рядками залежно від інтонаційної зв'язаності слів, що входять у нього. І тому один і той же розмір дає різні відтінки, коливання інтонаційної амплітуди. Саме це є однією з найважливіших причин неповторності звучання віршів, написаних однаковим розміром. Віршові рядки "Храми, каплиці, і ікони // І ставники, і мірри дим" і "Мені тринадцятий минало // Я пас ягнята за селом" написані 4-стопним ямбом. І що важливіше, ритмічні малюнки перших віршів у них поєднують збігаються. Але інтонаційно, емоційно вони зовсім різні. Причина криється у відмінностях в синтаксичній будові фрази.

Одним з результатів взаємодії (а саме незбігу) синтаксичної структури вірша з його метричною будовою є специфічно віршовий засіб "запису" інтонації - перенесення. Саме тут часто закладений клубок емоцій. Експресивна, а, отже, інтонаційна функція enjambement виявляється у виділенні важливих для поета слів, рядків, у посиленні емоційного напруження твору, у позначенні інтонаційних переломів. Не змінюючи реального значення слова, перенесення можуть сприяти виникненню додаткових смислових та емоційних відтінків у лексичній одиниці, що, врешті-решт, позначається на інтонації:

Не смійтеся, чужі люди! Yet do not laugh, ye foreign folk!
Церков - домовина The church beneath the skies
Розвалиться ... і з-під неї May crumble down, but from its vaults
Встане Україна /I, 233/. A new Ukraine will rise /K, 229/.

Поет твердо вірить, що "домовина України" обов'язково розвалиться і тоді Україна неодмінно буде вільною. Зауважимо, що слів "обов'язково", "неодмінно" у вірші нема. Про це автор говорить за допомогою інтонації, а саме - перенесення. У перекладі є enjambement, але він послаблений модальним характером виразу "may crumble down", і тому інтонації і зміст дещо інші. Як свідчать англійські переклади, відтворення функції enjambement, а, отже, й інтонації необов'язково означає наявність перенесення у перекладі. Так, коли Шевченко за допомогою enjambement передає на письмі те, що, здавалось би, передати неможливо - зітхання - Дж. Вір відтворює його по-своєму - повторенням займенника "we", між якими виникає пауза-зітхання:

А ми And we - we scattered where we could
Розлізлися межі людьми Like little field mice /W, 132/.
Мов мишенята /II, 207/.

Перенесення нема, зате є почуття, є поезія.

Поезія - мистецтво слова. У поетичному мовленні слово не існує само собою. Воно живе у контексті, у якому отримує своє реальне звучання. Це реальне звучання, живий зміст дає йому інтонація - час і простір слова. Як показують спостереження, між інтонацією і лексикою у віршовому творі існує тісний взаємозв'язок. Інтонація здатна обернути слово високого стилістичного регістру на його протилежність. Не слід однак, заперечувати або применшувати і активну роль лексики у творенні інтонаційного малюнку вірша. Для інтонації небайдуже, яким стилістичним потенціалом володіє слово. Має велике значення і його семантика. У вірші нема випадкових лексичних одиниць, які б дисонували з його загальною тональністю (якщо це не навмисний стилістичний прийом).

Лексика, фразеологія перебувають у тісному зв'язку з типами віршової інтонації - говірним, наспівним та ораторським. Якщо для говірної інтонації, як правило, характерна розмовно-побутова, просторічна лексика, то ораторській притаманні слова піднесеного стилю.

Реалізація інтонації у лексичі не проходить таким чином, що слова, наче пусті посудини заповнюються нею. Поет, підбираючи слова, безперечно враховує їх стилістичний "паспорт". Наповнення інтонацією слова з більшим експресивним зарядом відбувається зовсім по-іншому, ніж нейтрального слова, особливо, коли експресія слова, здавалось би, йде у напрямі, протилежному загальній тональності. Однак такий спротив часто тільки на користь інтонації: вона стає виразнішою. Ось приклад:

А той, щедрий та розкошний Так за ним бідкує
Все храми мурує; Так із його, сердяного,
Та отечество так любить Кров, як воду, точить /І, 180/.

Вже перше слово - займенник "той", та ще й відокремлений комою, має чіткий пейоративний відтінок і сигналізує читачеві, що ставлення автора до "щедрості" і "розкошності" "того" є далеко не схвальним, хоч і він, здавалось би, займається цілком благородною справою - "храми мурує". Однак у розумінні автора "той" не просто "храми мурує", а ВСЕ (виділ. наше - І.К.) храми мурує". Оця емпатично маркована частка "все" і додає виразного зневажливого відтінку другому віршу. Отже у перших двох рядках сформувався чітко окреслена іронічно-пейоративна інтонація, яка, "заразивши" собою слова "щедрий" та "розкошний" добряче розхитала сприйняття цих слів у їх словниковому значенні. А трикратне повторення підсилювального прислівника "так" призводить до того, що іронічна інтонація зміцнюється і встановлює свій диктат на протязі всього уривку. В результаті "любить" і "бідкує" змінюють свої значення на протилежні. Зауважимо: поет не бере їх у лапки. Тут, так би мовити, лапки інтонаційні. А тепер заглянемо в англійський переклад В. Кіркконелла:

That man, so generous and rich, Meanwhile like water drains
Builds churches every year; the blood
He loves his Russian fatherland From all the country's poor
And holds it very dear; /К, 162/.

"That man" не має такого зневажливого відтінку як "той" в оригіналі. В результаті "той" постає перед читачем як досить добropорядний громадянин. Далі йде: "Builds churches every year". "Every year" непогано віддає функцію підсилювальної частки "все". Читач отримав сигнал, який змусив засумніватись, не сприймати за ширю правду сказане у першому вірші. Але далі В. Кіркконелл твердить, що "He loves his Russian "fatherland"//And holds it very dear". Є тут і "loves" і "holds it very dear" - слова, які зна-

ходимо і у першотворі. Але означають вони зовсім не те, що в оригіналі. Головна причина – відсутність вірної інтонації. Зовсім пропала іронія, не відчувається емоційного запалу.

Серед лексичних засобів, що тісно пов'язані з інтонацією особливе місце належить антонімам. Виражаючи протилежність співвіднесених у них понять, вони суттєво визначають інтонаційний малюнок поетичного висловлювання: інтонація виділяє їх на фоні інших слів. В поезії Шевченка антоніми слугують для вираження таких важливих стилістичних прийомів, як контраст, антитеза, і, входячи, таким чином, у ієрархію виразових чинників інтонації, відкривають широкий шлях до віршової експресії.

Коли доброї жаль, боже, If you grudge good fortune, Lord,
То дай злої, злої /I, 265/. Let evil fortune fall /W, 125/.

Антонімічна пара "доброї-злої" посилюється в оригіналі ще й повтором антоніма "злої". Читаємо ці рядки – і чуємо розпачливий крик душі поета. Антоніми притягають до себе найбільшу кількість інтонаційної енергії, саме через них виливаються емоції. Здається, якби не було повтору то частина експресії, настроїв, який оволодів автором у час написання твору, залишилися б невідтілені. Завдання перекладача – реалізувати цей настрій і зробити це таким чином, щоб інтонаційна хода перекладу нагадувала оригінальну. У перекладі збережено антонімічну пару (good-evil), однак, відсутній повтор слова-антоніма. Але за емоційною напруженістю версія Дж Віра близька до оригіналу. Ритм останнього вірша, звукове інструментування роблять те, що і повтор антоніма в оригіналі – з'являється певна інтонація, кожне слово стає наголошеним і ніби карбується: "Let evil fortune fall". Таким чином, експресивна інтонація у цьому перекладі має своїх "провідників": крім лексики, ще й ритм і звукопис, які забезпечують емоційну та інтонаційну адекватність.

Фонологічна система вірша перебуває в якнайтіснішому зв'язку з інтонаційною системою. Звуки у мовленні не існують окремо. Вони входять у слова, а слова в інтонаційні єдності, що відтворюють зміст. Будь-яка фонема дістає значення лише тоді, коли її включено в інтонаційний рух вірша, тобто коли вона має інтонаційну опору. Повтор однорідних звуків сам собою у виразовому відношенні нейтральний. Випадковий збіг кількох приголосних у будь-якій газетній чи розмовній фразі зустрічається дуже часто. Таке ж трапляється і в поезії, коли фраза будується на підкреслено розмовній

інтонації, уривок емоційно ослаблений. Звуковий повтор у цьому випадку не є засобом виразності, і про відтворення його у перекладі не може бути й мови.

Феніка "Заповіту" привертала увагу не одного дослідника творчості Шевченка. "Поховайте та вставайте ..." Вся емоційна, заклична сила цього рядка послабитися в тисячу разів, якщо ви знищите ці два "айте" і скажете у своєму перекладі "Схороните и восстаньте" /Чуковский 1989/. Чи це означає, що звуковий комплекс "айте" володіє якимось чудодійним впливом, що варто йому з'явитися у складі якоїсь фрази - і вона зразу стане експресивною? Очевидно, ні. Просто у наведеному прикладі він включений у загальний інтонаційний малюнок уривку, що визначається високим рівнем емоційності. А ось на початку вірша цей же набір звуків у слові "поховайте" ("Як умру, то поховайте") таких якостей не виявляє. І річ не тільки в тому, що тут нема повторення цих звуків. Навіть якби боно було, то все одно не викликало б такого ефекту, як наприкінці вірша. Причина - різне інтонаційне середовище. І від цього два "поховайте" мають зовсім інше забарвлення: на початку вірша стримане, трохи сумне, в кінці - світліше, енергійніше. Для того, щоб розгорнути свій звукопис у перекладі і щоб він був помітним, тлумачу, насамперед, треба дбати про відтворення інтонації - тобто, функцій ритму, синтаксису, лексики.

Музика слова полягає не у його милозвучності, а у співвідношенні між його звучанням і значенням, а тому помилково розглядати звуки поза їх зв'язком зі значенням слова. Контекст, а разом з ним: інтонація визначають для читача смисл звукового повтору у конкретному вірші. М'яке і ніжне "л" у віршовому рядку "Неначе ддя в льоді білий" перетворюється у свою протилежність - доволі грізне: тверде "л" у рядках "Одностаїне стати//На ворога лукаво-го//На ллого джа".

Отже, у вірші між інтонацією і звукописом існує тісний взаємозв'язок і взаємовплив. Інтонація дозволяє звуковому живопису стати художнім явищем, а звукове інструментування, у свою чергу, увиразнює інтонацію, посилює експресивність твору.

Одним із чинників втілення розмаїття шевченківських інтонацій є рими. Інтонаційна роль рими не вичерпується звуковим аспектом. Надаючи інтонації вірша певного узору, підкреслюючи інтонаційне виділення слів, що римується, рима, водночас, має

конструктивне значення для утворення строфи. Рима у Шевченка є своєрідним перетинанням силових ліній виразової структури вірша - ритму, синтаксису, лексики, звуку - і у цьому виявляється її інтонаційна роль.

Особливого значення набувають рими при передачі інтонаційних особливостей поезій Шевченка англійською мовою. Адекватність перекладу вимагає врахування їх національної своєрідності, функцій у віршових системах, що визначається, з одного боку, літературною традицією і з другого - особливостями мови. Важливо й те, як рими - у межах строфи чи інтонаційного періоду - взаємодіють з іншими виразовими чинниками при формуванні інтонаційного малюнку вірша. Так, скажімо, уважне ставлення до рим в оригіналі і, водночас, ігнорування синтаксичних прикмет першотвору навряд чи забезпечить передачу інтонаційних особливостей.

* * *

Інтонаційна структура віршового тексту, у яку входять ритм, синтаксис, лексика, звукові повтори, є тою об'єктивною реальністю, на основі якої здійснюється декодування читачем автентичних інтонацій автора, "вписаних" ним у твір. Визначення інтонації як двосидної сутності виразових чинників вірша і їх рівнодіяної - звукового образу знімає протиріччя між двома крайніми поглядами на проблему, оскільки воно визнає інтонацію як явище і тексту, і вимови ("регламентована інтонація"). При цьому, структурно-семантичні особливості тексту, що характеризують інтонацію як феномен стилю і на яких виростає звуковий образ, є визначальними. Саме виразові чинники інтонації - у їх взаємодії - стають предметом відтворення при перекладі у співвіднесеності зі звуковим образом, що слугує "камертоном", під який підлаштовується виразові чинники перекладу. Елементи виразової структури вірша, що творять інтонаційний образ, не мають постійного значення. Вони отримують його у взаємодії між собою і з інтонацією як цілим, тобто у системі. Віршова інтонація (звуковий образ) кожен раз допомагає перекладачу, досліднику встановити їхню ієрархію, тобто вирішити, який з елементів і якою мірою прислужився для її творення.

Як і казує дослідження, з усіх чинників, визначених нами як інтонаційні, найбільший вплив на віршову інтонацію мають ритм і синтаксис, їхня взаємодія. Крім стилістичних особливостей лексики інтонація визначається ще й антонімічними відносинами між лексич-

ними одиницями, а звукопис і рими є важливими інтонаційними факторами.

Таким чином, отримані в результаті проведеного дослідження дані повністю підтверджують подожження про залежність віршової інтонації від структурно-семантичних особливостей тексту.

Проведене дослідження не тільки підводить підсумок вирішення поставленого завдання, а й накреслює шляхи подальшої роботи у цій царині. Застосування нашої методики в аналізі віршових текстів інших авторів, а також у німецьких, польських і інших перекладах поезії Шевченка дозволить виділити загальне та індивідуальне у поставлених проблеми. Перспективним і корисним видається проведення ширшого зіставного аналізу української та англійської метрики, а також подальше дослідження інтонаційної організації поезій Тараса Шевченка.

* *
*

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях автора:

1. Вступ до балади "Причинна" Т. Шевченка в англійських перекладах // Теорія і практика перекладу. Вип. 16. - К.: Вища школа, 1989. - С. 21-29.

2. Звукопис як проблема віршового перекладу // Теорія і практика перекладу. Вип. 18. - К.: Вища школа, 1992. - С. 65-73.

3. Віршове перенесення як інтонаційний чинник в оригіналі та перекладі // Теорія і практика перекладу. Вип. 20. - К.: Вища школа, 1993 (виходить з друку).

І. Каліж

Зам. № 160. тир. 100. ВПЦ "Київський університет"

Київ - 17. Бульвар Шевченка 14.

As 55.43E

105-107

AB 27.435